

A MAGYAR CZIMER
ÉS A
KIRÁLYI CZIM TÖRTÉNETE
1804-TŐL KEZDVE

SZÉKFOGLALÓ

ILLÉS JÓZSEF
LEV. TAGTÓL

FELÖLVASTA 1916 OKTÓBER 9-ÉN

20 SZÓVEGKÖZTI KÉPPEL 4 MELLÉKLETTEL

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1917

A SYMBOLUMOKNAK is megvan a fejlődéstörténetük. A legmagasabb symbolumok között vannak az országok, a nemzetek címerei: változásaik az évszázadok folyamán visszatükröztetik népek életét, sorsát. A heraldikai jelvényeknek, a címerek elhelyezésének váltakozásai, mindezek a látszólag csak külső mozzanatok a legszorosabb összefüggésben állanak a nagy politikai változásokkal. Nincsen oly kis címerrészlet, a melynek megváltozása beható vizsgálat után ne utalna arra a hatalmas háttérre, a hol a népek életének küzdelmei játszódnak le. A háborúk és békekötések, a belső alkotmányos harcok, forradalmak, trónváltozások és uralkodó rendszerek bukásai, a világtörténelem rázkódtatásai és az állami, nemzeti törekvések, mind-mind kifejezésre jutnak a címerekben, a melyek úgy fogják fel a társadalmi és állami élet minden rezgését, mint az érzékeny seismograph tűje. És a láthatatlan tű mindig pontosan és finoman megrajzolja az emelkedés vagy süllyedés irányait.

A magyar címertörténetének és jogának az a korszaka, a mely 1804-től kezdve egészen napjainkig tart, még a heraldikai téren sincsen kellőleg felderítve. Még mindig nem ismerjük az eredeti források teljes világításában a magyar címert szereplését 1867, helyesebben 1874 előtt. Ismerjük a magyar címert legrégebb történetét az Árpádok korában.¹⁾ Fejérpataky László hívatott tolla a mai heraldikai tudás magaslatán rajzolta meg és ezzel szilárd alapját vetette meg minden további kutatásnak. Ismerjük a magyar címertörténetét az Árpádok korától kezdve,

¹⁾ Fejérpataky L.: Az Árpádok címerei. A Csánki D. szerkesztette „Árpád és az Árpádok” cz. munkában 341. és köv. l. (Budapest, 1908.)

el egészen a legújabb rendezésig, a mint Csánki Dezső elénk varázsolta¹⁾ a fejlődés nagy szempontjait érvényesítve és a sok százados távlatok nagy vonalait összekötve harmónikus egészbe. Ismerjük a magyar címernek helyét abban az emblemában, a mely az absolut korszakból maradt fenn és a melynek alapját, az 1836-os rendezést talán vázlatosan még fel tudjuk idézni.²⁾ Ismerjük az 1848-as törvényhozás nagy elvi kijelentését. De ismerjük-e az 1804-es és 1806-os rendezést és ezeknek, valamint az 1836-os rendezésnek minket érdeklő részleteit? Tudjuk-e, hogy az örökös ausztriai császári cím felvétele milyen kérdéseket érintett a magyar címernél? Kétségtelen, hogy ezen a téren vannak kérdések, a melyek már különösen a címre való tekintettel alapos tárgyalásban részesültek. És itt jó részben fel is használták az udvari és állami titkos kancellária, leginkább pedig az államtanács (Staatsrath) iratait.³⁾ Magának a magyar címernek 1804—1874 közti heraldikai és jogi története a magyar kancelláriai iratok és a használt királyi pecsétnyomók, tyariumok alapján mindezeideig beható tárgyalást nem nyert. A magyar címernek az 1848 előtti dikasterialis rendben való szereplését és a magyar címerre vonatkozó hivatalos magyar álláspontot kellőleg nem ismerjük. Itt csak az ragadta meg figyelmünket, a mi különösen az absolut korra emlékeztetve, fájdalmas emlékeket keltett fel: az osztrák kétfejű sas szereplése a magyar címereken. Pedig nagyon érdemes közelebbről megismerkedni e téren is a legfőbb magyar kormányzati hatóság, a magyar kancellária állásfoglalásával, kifejtett ellenállásával és elért eredményeivel. Nagyon érdekes megvizsgálni az ausztriai császári cím felvételének közvetlen hatásait és következményeit a magyar királyi címre és a magyar címerre nézve. Hiszen mindaz, a mit eddig megtudtunk az államtanács erre vonatkozó tárgya-

¹⁾ Csánki D.: Az új magyar és úgynevezett közös címerekről. Századok, 1916. I. sz. I. és köv. I.

²⁾ Bár ezt a heraldikai rendezést a maga egészében még a közközön forgó osztrák munkák sem mind közlik. Prof. E. Bernatzik: Die österreichischen Verfassungsgesetze. (Studienausgabe öst. Gesetze) II. kiad. 1911. 55. l. Csak a fontosabb helyeket közli.

³⁾ L. Nagy E. úttörő értekezését: Az ausztriai császári cím felvételéről. Székfoglaló ért. Budapest, 1897.

lásaiból, szinte önként is utalt bennünket a magyar szervek tevékenységének kutatására.¹⁾ Ha még a birodalmi egység kifejezésére s megvalósítására szánt testületben is jó képviseletre talált a magyar álláspont, sőt sikeresen megakadályozott bizonyos centralistikus törekvéseket:²⁾ vajjon nem kell-e várnunk, hogy a magyar hatóságok még erőteljesebben védjék a magyar államiságot s őrködjenek az ezt kifejező magyar királyság önállóságának jelvényei felett?

Minden történelmi felfogással és a fejlődés elvével is ellenkeznék, ha a modern közjogi tételeknek megfelelő érveket keressünk a magyar dikasteriumok átirataiban, felségfelterjesztéseiben. Természetes, hogy a magyar kancellária saját jogi világának megfelelően okoskodott s olyan módon iparkodott megőrizni a magyar királyság különállásának külső jeleit, a mint az az akkori időknek megfelelőhett.

Annál a szoros heraldikai és jogi kapcsolatnál fogva, a melyben a cím és czímer kérdései állottak a multban és állanak ma is, vizsgálódásunk körébe kell vonnunk a *cím kérdését* is, sőt a történelmi események összefüggése arra kényszerít, hogy a *cím* kérdésével kezdjük tárgyalásunkat.³⁾

¹⁾ Nagy E. e. i. tanulmánya a 27. l-on.

²⁾ Nagy E. e. i. m. 24. és köv. l.

³⁾ Itt ragadom meg az alkalmat, hogy hálás köszönetemet nyilvánítsam Csánki Dezső min. tan., orsz. főlevéltárnok úrnak, a ki az Országos Levéltárban végzett kutatásaimnál minden irányban a legmesszebb menő előzékenységgel támogatott.

I.

AZ AUSZTRIAI CSÁSZÁRI CZÍM FELVÉTELE AZ
OSZTRÁK ÖRÖKÖS TARTOMÁNYOKBAN ÉS NÁLUNK
(AZ 1804. AUG. 11. PATENS ÉS AZ AUG. 17. KIRÁLYI
LEIRAT). AZ 1804-BEN HASZNÁLT KIR. PECSÉTEK,
ILLETŐLEG CZIMEREK.

1. *A magyar király címének megállapítása. Dualismus a címekben. Az apostoli cím és a hűbéres országok igényzímei.* Az örökös ausztriai császári cím felvételéről szóló híres patens szövegét közvetlenül a közzététel előtt 1804. augusztus hó 10-én hivatalosan közölték a magyar kancelláriával.¹⁾ Az állami titkos alkancellár (Staatsvicekanzler), gróf Cobenzl küldötte meg gróf Pálffy Károly magyar kancellárnak a német nyelvű szöveget és az új császári címek tervezeteit. Ez az eljárás kétségtelenül amellettt tanuskodik, hogy Magyarországot illetőleg szükségesnek találták a külön intézkedést.

A magyar kancellária tényleg azonnal el is készíti a magyar alkotmánynak megfelelően a latin szövegű királyi leirat (Benignum rescriptum) tervezetét.²⁾ A rescriptum azonban nemesak latin fordítás, hanem külön magyar intézkedés is. Ezt bizonyítja nemcsak az, hogy míg a patens 5. pontja az örökös tartományoknak

¹⁾ M. kir. udv. kancellária (Rövidítve: M. K.) 8340/804. Az átirat szerint: »Die beiliegende Abschrift der resolvirten Verordnung die Erklärung des erblichen Kaisertitels betreffend zu zustellen«. Az átirat 10-ikén kelt. — Ez úton is kifejezésre kell juttatnom itt benső köszönetemet Baranyai Béla orsz. allevéltárnok úrnak, a ki különösen a kancelláriai iratok felkutatásánál volt szíves segédkezet nyújtani és egyébként is buzgó fáradozásával támogatni.

²⁾ 8246/804 M. K.

szóló kihirdetési parancsot tartalmazza, addig a leirat a magyar hatóságoknak szól,¹⁾ hanem főként a hitlevélre utaló befejező rész, a melyben külön biztosítást nyert a magyar alkotmány sértetlensége.²⁾

A magyar kancellária, a mint a titkos kancellária átiratát megkapta, szorgos vizsgálat tárgyává tette magyar szempontból az új címtervezeteket. Felfedezte, hogy az új címekből hiányzik a *magyar király apostoli címe* (Rex Apostolicus). Ezt a hiányt a magyar kancellár oly fontosnak tartotta, hogy észrevételét azonnal *szóbelileg* közölte a titkos kancellárral, a kitől azt a kijelentést nyerte, hogy nincs akadálya a «Rex Apostolicus» cím beillesztésének az új címbe Lodomeria címe után.³⁾ Épen ezt a betoldást akarták eszközölni a magyar kancelláriában, midőn tovább vizsgálta a cím szövegét, reájöttek arra is, hogy az új címből kihagyták a magyar király igénycímeit, a melyek Lodomeria után következnek: ú. m. Ráma, Servia, Cumania és Bulgaria címeit. Ezeket a változtatásokat a magyar kancellária oly lényegeseknek tartotta magyar szempontból, hogy midőn augusztus 13-án felterjeszti a királyhoz az új cím felvételéről kibocsátandó kir. leirat tervezetét, ezt kísérő előterjesztésben⁴⁾ kifejti nézetét a kétféle változtatásra nézve s egyidejűleg átiratot intéz a titkos kancelláriához is ugyancz kérdésben.

¹⁾ Szó szerinti latin fordítás a 4. pont végéig, innét kezdve eltérés: a) hogy az új bek. nincs 5. p.-nak jelezve; b) hogy a patens szerint általában «minden rendek és az összes alattvalók» hivatnak fel, míg a leiratban «Magyarországa, hogy ezt az intézkedést, a melylyel az egyesített örökös tartományoknak teste» (in constabiliendum uniti haereditarium Ditionum Nostrarum Corporis splendorem) új fényt nyer, hazafias örömmel fogadják.

²⁾ «Nos memores diplomaticae nostrae inauguralis assecurationis in hoc etiam eo clementer respexisse, ut quod ad augendum maiorem totius monarchiae splendorem dignitatemque suscipiendum decreuimus, salvis semper iuribus, legibus et constitutione perhari Regni nostri Hungariae partiumque adnexarum fiat.»

³⁾ E. i. 8340/804 M. K. sz. a. Ezekre és egyes a címre vonatkozó később idézendő kancelláriai iratokra hivatkoztak már az irodalomban, részletes ismertetéseket és történelmi, jogi méltatásukat a fejlődés folyamába állítva az adatokat, most kíséreljük meg.

⁴⁾ 8246/804 M. K. sz. a.

Magyar jogi szempontból is érdekes az az eszmemenet, a melyben a kihagyásokra nézve nyilatkozik. Ezek nézete szerint nemcsak az uralkodóház fényét érintik, hanem részben a felségjogokat is. A magyar király apostoli címét illetőleg hivatkozik XIII. Kelemen pápa brevéjére, a melyet a kancellária gróf Ulfeld főndvarmester utasítására 1758-ban kapott meg azzal a sémával, a mely szerint ezentúl azt minden czímnél használni kellett. Mária Terézia összes utódai mindig éltek vele. Nagy óvatosságot ajánl, mert a legfőbb kegyüri jogról van itt szó, a melynek alapján történik a legfőbb egyházi javadalmak adományozása. Oly fontos az apostoli magyar királynak ez a czíme, hogy ú. m. a spanyol király a katolikus, a régi francia király a rex christianissimus címet használta, úgy *el kellene rendelni ennek viselését nemcsak Magyarországon, hanem a német tartományokban is* (velut inseparabiliter et indivisibiliter gubernandis).

A kihagyott királyi igényczímeknél reámutat arra, hogy ezek az országok Magyarország elszakasztott (avulsae) részei, a melyeknek visszaszerzésére Ferencz király a koronázáskor meg esküdött és utódai is meg fognak esküdni. Épen most, midőn a király leiratában diplomáciai változásokat jelent be: az említett országok kihagyásából következtetéseket lehetne levonni és ez a Karok és Rendek aggályait is felhívna.

A király döntését kéri olyképen, hogy az általa ajánlott kiegészítés a német örökös tartományokra nézve is terjesztesék ki.

A titkos kancelláriához intézett átirat nagyban és egészben ismétli a fölterjesztés érveit¹⁾ s azzal végződik: *ha a titkos kancellária egyáltalán czélszerűnek tartja, hogy Ő Felsége örökös tartományaiban is ugyanaz a cím legyen, akkor a patensbe is vétessenek fel az általa ajánlott címek.* A király döntéséig pedig a patens kibocsátását a titkos kancellária tartsa vissza.

A titkos kancellária már másnap, augusztus 14-én felelt.²⁾ Nézete szerint az új címek teljesen és pontosan a király és

¹⁾ 8340/804 M. K. sz. a. azt mondja, hogy a Kelemen-féle breve megújította a magyar királyokat megillető apostoli címet és ettől kezdve az országgyűlési tárgyalásokban is mindig használták. Végül kiemeli, hogy a kihagyás nyilvánvaló feltűnést keltene (offenbares Aufsehen zu erregen)^e.

²⁾ 8341/804 M. K.

közvetlen elődei eddigi címhasználatának felelnek meg és csak annyiban lettek megváltoztatva, a mennyiben a háború által előidézett diplomáciai helyzet megkövetelte. Minthogy pedig legalább annyiban, a mennyiben a *német örökös* tartományokban való használat mutatja, sem a *Rex Apostolicus*, sem a felhozott igényezímek (Ráma stb.) eddig nem fordultak elő: ezért a patensbe se kell ezeket felvenni. Egyébként még utal arra, hogy a *Rex christianissimus* és *Rex catholicus* címek sem használhatnák a hivatalos kiadványokban, hanem csak akkor, ha az illető souverainról harmadik személyben beszélnek. A revindikálendő tartományok neveit sem lehet felvenni a címbe, mert a visszaszerzési jog csak úgy érthető a nemzetközi jog szerint, hogy akkor érvényesíthető, ha a porta, a melynek jelenleg hatalma alá tartoznak e tartományok, szerződésszegő viselkedésével alkalmat nyújt a visszaszerzés jogos érvényesítésére. Enélkül azonban és különösen most, az eddig a német örökös tartományokban nem szokásos címeknek felvétele úgy a portánál, mint más idegen hatalmagnál méltó feltűnést kelthetne.

Még ugyancsak augusztus 13-án I. Ferencz király döntött. Ez a resolutio alapja volt az összes többi hivatalos lépéseknek. Ezzel a királyi elhatározással épen a legkritikusabb pillanatban kifejezésre jutott a magyar király különállása s ezzel Magyarország a király uralma alatt álló többi országokkal szemben meg lett különböztetve.

A döntés¹⁾ szerint a *Rex Apostolicus* és a *Ráma stb. országok* czíme a Magyarországot illető leiratokban és kiadványokban továbbra is úgy használtassék, mint az uralkodásától kezdve szokásban volt.

¹⁾ 8246/1804 M. K. sz. a felterjesztés kelt 1804. aug. 13. «Exmissum 16ta Augusti 1804.» «Rescriptum a Cancellaria mea hungarico aulica propositum ita aprobo, ut folio 2do lin. 9na verbum *provocati* in verbum *permoti* immutetur, eodemque folio, lineis 25. et 26. loco a qua *Augusta Domus Nostra nomen suum tenet* ponatur, utpote *Augustae Domus nostrae cognomine.*

Quoad titulos *Regis Apostolici, Ramae, Serviae, Cumaniae et Bulgariae*, in Rescriptis et publicationibus Regnum hungarise concernentibus idem ulterius observabitur quod hucusque a tempore mei Regiminis obtinuit.

Quoad publicationes caeteras ditiones meas respicientes Cancellaria aulico hungarica, rationes quae insertioni dictorum titulorum in iisdem obstant ex Nota Cancellariae status intimae perspexit. Franciscus mp.»

Az uralma alatt álló többi tartományok kiadmányaira nézve azonban az említett címek befoglalásának nem lehet helye azon érveknél fogva, a melyeket a magyar kancellária az állami titkos kancellária átiratából láthatott.

Egyébként a király a magyar kancellária tervezetét jóváhagyja, csak két helyütt tesz rajta inkább szövegezési természetű változtatást.¹⁾

I. Ferencz király nem tett eleget a magyar kancellária azon óhajlásának, hogy a magyar királyt külön megillető és megkülönböztető címeket az örökös tartományokban is viselje. Így kétféle cím volt,²⁾ az egyik a magyar királyé, a mely Magyar-

¹⁾ Az egyik helyen (ott, a hol a leirat az ausztriai örökös császári cím felvételénél hivatkozik az orosz és francia példákra) a *provocati* ige helyébe a *permoti*-t teszi. Azt akarta nyilván kifejezni ezzel, hogy nem pusztán a két császári cím felvételének külső ténye, mintegy provokálta volna az új cím felvételét, hanem az események belsőleg ösztönzőleg hatottak a király elhatározására. Az inkább mechanikus és élesebb kifejezés helyébe, a pszichikai színű és szelidebb jön. A másik változtatás a leirat egyik legfontosabb helyén történt a szövegen. Az uralkodóház nevének zárjelben levő részét, a mely így hangzott: «a qua Augusta Domus Nostra Nomen Suum tenet» így szövegezte: «utpote Augustae Domus Nostrae cognomine».

²⁾ Az új királyi cím így hangzott: a) nagy cím: Nos Franciscus Secundus, divina favente Clementia electus Romanorum Imperator, semper Augustus, Haereditarius Austriae Imperator, Germaniae, Hierosolimae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Galliciae, et Lodomeriae, Ramae, Serviae, Cumaniae, et Bulgariae Rex Apostolicus; Archidux Austriae, Dux Lotharingiae, Venetiarum, Salisburgi, Styriae, Carinthiae, et Carnioliae; Magnus Princeps Transylvaniae, Marchio Moraviae, Dux Würtembergae, superioris et inferioris Silesiae, Parmae, Placentinae, Guastallae, Osueciniae, et Zatoriae, Teschinae, Forojuuli et Jaderae; Princeps Sueviae, Quercopolis, Passaviae, Tridenti, et Brixinae, Berchtoldgadenae, et Lindaugiae, Comes Habsburgi, Tyrolis, Kyburgi, Goritiae, et Gradiscae, Burgoviae, superioris et inferioris Lusatae, Landgravius Brisgoviae, Ortenaviae et Nellenburgi; Comes a Monteforti, et alta Amisia, superioris et inferioris Hobenbergae, Brigantii, Sonnenbergae, Rotherfelsii, Blumenekii et Hovenae, Dominus Marchiae Slavonicae, Patavii, Veronae, Vicentiae etc. etc. b) közép cím: Nos Franciscus Secundus divina favente clementia electus Romanorum Imperator, semper Augustus, Haereditarius Austriae Imperator, Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Galliciae, Lodomeriae, et Hierosolimae Rex Apostolicus; Archidux Austriae, Dux Lotharingiae, Venetiarum,

országgra nézve áll fenn, a másik az ausztriai örökös császáré, a mely az összes többi tartományokra vonatkozólag használtatik. Maga a királyi döntés azt is megállapítja, hogy így volt ez I. Ferencz király uralkodásától kezdve (természetesen azzal a különbséggel, hogy 1804 előtt a német-római császár címéről lehetett szó a magyar királyé mellett). A titkos kancellária átiratából, melyet a király kétségtelenül látott az elküldés előtt, kitűnik, hogy I. Ferencz király és közvetlen elődei alatt is más címet használtak a német örökös tartományokban. Tehát fenn tartatik az eddigi állapot, a melyben Magyarország szemben az örökös tartományokkal külön királyi címeivel meg van különböztetve.

A magyar kancellária arra is hivatkozott a titkos kancelláriához intézett átiratában, hogy ha az egységes cím használatát a titkos kancellária egyáltalán czélszerűnek tartja, akkor a magyar királyság *jellegzetes* címei sem hiányozhatnak abból. Hiszen ott szerepelt a *patens* császári címében a magyar király címe is a jeruzsálemi királyi és a cseh királyé között, de épen ez nem felelt meg a magyar királyság helyzetének. Ha a magyar király címéhez lesz kapcsolva az apostoli jelző és hozzá jönnek azoknak a tartományoknak nevei, a melyeket csak a magyar király jogán lehet igényelni, akkor ki lesz emelve Magyarország a többi tartományokkal szemben. Ez volt bizonyára a kancellária vezérgondolata. Úgy látszik, a magyar kancellária attól tartott és talán nem is ok nélkül, hogy az új címnek a megállapításával egyszerűen megszüntetik a magyar királyt eddig megillető külön címhasználatot és a magyar királyság csak úgy fog szerepelni ezentúl, mint a cseh. Egy tartomány címe lesz a többi között.

et Salisburgi; Magnus Princeps Transylvaniae, Dux Styriae, Carinthiae, et Carnioliae, Würtembergae, superioris et inferioris Silesiae; Comes Habsburgi, Tyrolis etc. etc. *c) kis cím*: Franciscus Secundus Dei Gratia electus Romanorum Imperator, semper Augustus, Haereditarius Austriae Imperator; Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. Rex Apostolicus, Archidux Austriae, Dux Lotharingiae, Venetiarum et Salisburgi etc. etc. A császári címekből a dültbetűs részek hiányzanak; a királyi nagy címből a Burgoviae előtt a «Marchio» kimaradt. A császári címek *német* szövegek, csak a nagy címet hozza a hivatalos nyomtatvány (a *patens*) latinul is.

Nem lehet elvitatni, hogy a magyar kancellária az akkori idők szelleméhez képest gyorsan és ügyesen készítette elő a döntést. Bizonyára jól látta meg, hogy épen az apostoli cím olyan jellegzetes a magyar királyságra nézve, hogy az maga már kiemelkedő és elkülönítő hatással lesz az összes többi címek között. Ugyanezt lehet mondani a négy hűbéres ország címéről is. Indokolása is megnyerő, történelmileg kifogástalan és elég erőteljes. A Mária Terézia királynő által megújított apostoli cím folytonos királyi és országgyűlési használatának és felségjog természetének kiemelése igen szerencsés. Meg is állja helyét a császári titkos kancellária érvelésével szemben. Kétségtelen, hogy a magyar király apostoli címe nem pusztán cím, mint a spanyol vagy francia király külsőleg hasonló címei. Az igénycímeknél is ügyesen irányítja a figyelmet a kényes helyzetre, a nagy diplomáciai változásra és ennek következtében a magyar közvélemény fokozott érzékenységére. A magyar kancellária nem mulasztja el, hogy a felségfelterjesztésben a koronázási eskü visszaszerzési záradékára figyelmeztesse a királyt. Kétségtelenül ugyanaz a hathatós gondolat, a mely a leirat végén is érvényesül, midőn a hitlevél alkotmánybiztosító jellegére történik hivatkozás. És e helyütt ép úgy egyes fordulattal hangsúlyozza, hogy az egész monarchia tekintélyét fogja emelni az új császári cím, a felségfelterjesztésben mindjárt a kezdetén az uralkodóhoz fényére való hivatkozással kéri a magyar királyi címek felvételét.

A magyar kancellária augusztus 20-án a jóváhagyott és kiigazított leirat kibocsátandó példányait aláírás végett a király elé terjesztette,¹⁾ a mi királyi döntéssel meg is történt.²⁾

Az új cím felvételéről szóló királyi leirat augusztus 17-i kelettel ezután kihirdettetett. Így megküldte a vármegyék számára is kihirdetés és tudomásulvétel végett a magyar kancellária József nádornak a leiratot a királyi döntéssel együtt.³⁾ Igen érdekes adat, hogy hozzácsatolta felségfelterjesztését is, a melyben észrevételeit megtette.

¹⁾ 8246/804 M. M. sz. a.

²⁾ 8548/804 M. K. sz. a. van a resolutio.

³⁾ 8246/804 M. K. A nádor aug. 22-ikén kelt levelével a kancellárnak a küldött iratokat visszaküldte 9279/804 M. K.

A kancellária herceg Starhemberg fődvármester útján vette a király rendelkezését és ennek következtében írt a Helytartótanácsnak, hogy a leiratot a városokban ünnepélyesen Te Deummal, a szokásos polgári és katonai díszszel hirdessék ki.¹⁾

A magyar kancellária egyúttal utasította saját kiadóhivatalát is, hogy a hozzájuttatott új czímet az esküformulákban és minden kiadmánynál alkalmazza.²⁾

2. *A régi királyi pecsétek, illetőleg czímerek használata 1804-ben. Csak a körirat (legenda) változott meg.* A kiadó azonban rögtön megállapította, hogy a használt pecsétek az új czímmel nem egyeznek meg és utasítást kért, hogy míg az új pecséteket illetőleg nem határoznak, mi történjék az összeütközés kikerülése végett. Felveti azt a kérdést is: vajjon az új császári czímmel legyen-e évszámítás? Ki legyen-e tüntetve, hogy hányadik évben a császárságnak történik a pecsételés?³⁾

Itt találkozunk első ízben a pecsét kérdésével. Természetes, hogy a pecsétek czímerein használatos körirat (legenda) volt az, a melyet már érintett az új czím felvétele, s ezzel jutunk el a czímer kérdéséhez.

Egy konkrét eset,⁴⁾ Gyürky udvari tanácsos donationalis diplomájának kiállítása alkalmából a kiadó által felvetett kérdés királyi döntés elé került. A kancellária ugyanis úgy vélte kikerülni az ellentmondást, hogy az okmányt augusztus 17-éről keletzte, tehát az új czímfelvétel közzététele (a királyi leirat kibocsátása) előtti időből. Így a régi pecséttel s illetőleg a régi czímmel látta el. A jövőre nézve pedig azt az előterjesztést tette, hogy *míg az új pecsét elkészül, a mi hosszabb időt vesz igénybe, az új czím illesztessék be, de a régi pecsét használtassék.*

A király azonban nem írta alá a diplomát. Arra hivatkozott, hogy már augusztus 11-én felvette az új czímet. Elrendelte, hogy új okmány készíttessék, még pedig úgy, a mint a kancellária ajánlja az eljárást a jövőre nézve. *Ezt az eljárást kell mindaddig követni, míg az új pecsét elkészül.*

¹⁾ 8517/804 M. K. aug. 22.

²⁾ 8246/804 M. K. aug. 17.

³⁾ 8246/804 M. K. aug. 30.

⁴⁾ 9478/804 M. K. szept. 3.

Igen jellemző, hogy a kancellária a királyi döntést hogyan értelmezte. Az új okmányt augusztus 31-éről keltezte, mert — így szól a szeptember 21-i ülés votuma (döntése)¹⁾ — *a leirat az örökös ausztriai császári cím felvételéről Magyarország számára augusztus 17.-én bocsátatott ki. Világos, hogy a királyi döntés végrehajtásánál és épen ezzel szemben igyekezett kifejezésre juttatni a magyar jogi álláspontot. Magyarországra az augusztus 11.-i patens nem vonatkozhatik, hanem az augusztus 17.-i királyi leirat.* Első alkalommal előbb keltezte az okmányt, hogy a régi pecséttel láthassa el, most augusztus 17.-e után keltezi, hogy a magyar külön rendelkezésre hivatkozhasnék az új cím használatánál.

Ugyanekkor a magyar kancellária megkereste a titkos kancelláriát²⁾ s a királynak a pecsét-használatra vonatkozó döntését tudomására hozta és kérte, hogy majd közölje vele az új, az örökös osztrák császári címmel egybehangzó pecsétre vonatkozó legfelsőbb elhatározást, hogy ő is megtehesse az új pecsét elkészítése végett szükséges intézkedéseket.

3. *A nagy és a kis titkos, a kettős és a bírói pecsét. (Sigillum secretum majus et minus; sig. duplex; sig. judiciale.)* Mielőtt tovább haladnánk, a későbbi fejlemények kellő megértése szempontjából szükségünk van azon királyi pecsétek, illetőleg címerek ismeretére, a melyek 1804-ben nálunk használatban voltak.

Négy típust különböztethetünk meg. A *nagy* titkos (sigillum secretum majus) és a *kis* titkos (sig. secret. minus); a *kettős* (sig. duplex) és a *bírói* (sig. judiciale) pecsétet.

A *nagy* titkos pecsét (L. 1. ábra.)³⁾ leírása a következő:⁴⁾ Négy egymásra helyezett pajzs látható. A német-római császári,

¹⁾ 9478/804 M. K. sz. a.

²⁾ 9478/804 M. K. szept. 21. A kancz. közli a lf. döntést kiadójával is.

³⁾ A typariumok ábrái nem gipszlenyomatokról készültek mint Posse i. m. nál, hanem maguk a typariumok lettek fényképezve, a mi sokkal plasztikusabbá tette a képeket.

⁴⁾ Az Országos Levéltárban őrzött kir. pecsétek ezüst typariumai (= Typ.) közt 6-tal jelzett (Typ. 6.) Posse O.: Die Siegel der deutschen Kaiser u. Könige von 751. bis 1806. IV. k. (Dresda 1913.) 30. l. 56. tábla (= t.) 2. V. k. 99. l. 30. 97. l. 20. 19. Posse itt úgy jelzi, hogy ez a pecsét 1801.—1804. aug. 11-ig volt használatban. Ez hibás, a mint e tanulmányból kitűnik. — Itt ragadom meg az alkalmat, hogy őszinte köszönetet mondjak Domanovszky Sándor egyetemi tanár és Herzog

nimbusokkal ellátott kétfejű sas van az *alappajzsban*, a sas felett az osztrák ú. n. házi korona (Hauskrone) van. A sas jobb karmában a kardot és jogart, balkarmában a birodalmi almát tartja. A sas mellén van a kétszer vágott *nagypajzs*, a melynek jobb szegletén a cseh, a bal szegletén a főhercegi korona nyugszik.¹⁾ A nagypajzsban az *első* sorban 1. négyelt mezőben a következő czímerek vannak: *a)* Morva, *b)* Szilézia, *c)* Felső-Lausitz, *d)* Alsó-Lausitz; szív-pajzsban: Csehország; 2. Lotharingia, 3. Toscana, 4. négyelt mezőben: *a)* Stírria, *b)* Karintia, *c)* Krajna, *d)* Tirol; szív-pajzsban: Ausztria. A *második* sor: 1. Erdély, 2. Svárország (Schwaben). 3. Habsburg, 4. Württemberg. *Harmadik* sor: 1. négyelt mezőben Brabant, Limburg, Luxemburg és Flandria, szív-pajzsban Burgund (koronával fedve); 2. Milano (?), Mantua, (Guastalla ?), ékben Parma; 3. négyelt mezőben: *a)* Anjou, *b)* Barr, *c)* Geldern, *d)* Jülich; szív-pajzsban Jeruzsálem (koronával fedve). A nagypajzsra helyezett *középpajzs* kétszer vágott és hasított. *Első* sor: 1. Dalmátország. 2. Horvátország.²⁾ 3. Szlavónia. *Második* sor: 1. Bosznia, 2. Servia. *Harmadik* sor: 1. Cumania, 2. Galiczia, 3. Lodomeria, 4. Bulgária.

A középpajzson *szív-pajzsban Magyarország czímere van a magyar szent koronával fedve.*³⁾

A sas szárnyairól lóg az aranygyapjas rend jelvénye, a nagypajzs alatt függenek a magyar és a toscanai Szent István-, valamint a Mária Terézia-rend jelvényei.⁴⁾

József orsz. alleveltárnok úrnak, a kik különösen a pecsétek ábráinak elkészítésénél és egyébként is szíves támogatásukban részesítettek.

¹⁾ Possenál (i. m. e. i. h.) a leírás *hibás*; a cseh koronát a magyarnak, a főhercegit a csehnek nézte; pedig a magyar korona ott van a szív-pajzson s mind e koronák annyira jellegzetesek és világosan felismerhetők, hogy alig nézhetők el.

²⁾ Possenál (e. i. h.) a leírás *hibás*; Lodomeriának veszi, pedig a III. sorban Galiczia mellett Lodomeriát újból felveszi s itt már helyesen.

³⁾ A kétfejű sas körül 12 kis czímerpajzs van elhelyezve, még pedig jobbra: 1. Sas, 2. Sas, 3. Kyburg, 4. Gradisca, 5. ? 6. Windische Mark. Balra: 1. Sas, 2. Oroszlán, 3. Görz, 4. Burgau, 5. Falkenstein, 6. Mecheln. (L. Possenál V. k. 97. l. 19.)

⁴⁾ Kőrirat: Franciscus D. G. Elect. Rom. Imp. S. A. Germ. Hungar. Boh. Dalmat. Croat. Slavon. Gallit. Lodom. Ram. Ser. Cuman. et Bulgar.

A *kis* titkos pecsét¹⁾ (L. 2. ábra.) nagypajzsában úgy mint a nagy pecsétnél az ú. n. házi koronával fedett római kétfejű sas van, a melynek mellén levő négyszer vágott középpajzsban, (a melyen a cseh és osztrák főhercegi koronák nyugszanak) a következő czímerek foglaltnak:

Első sor: 1. Csehország; 2. négyelt mezőben Lotharingia, Jeruzsálem, Toscana, Barr; 3. Ausztria. *Második sor:* 1. Dalmátország; 2. Horvátország, 3. Szlavónia. *Harmadik sor:* 1. Burgundia, 2. Erdély. *Negyedik sor:* 1. Milano, 2. Mantua, (Guastalla?), 3. Anjou. *Ötödik sor:* 1. Flandria, 2. Jülich. 3. Württemberg. 4. Tirol.

A szív pajzsban van Magyarország czímere a szent koronával fedve.

A rendjelvények mindenben megfelelnek a nagy pecsétnél levőknek.²⁾

A *kettős* pecsét (L. 4. és 5. ábra.) abban különbözik a nagy titkos pecsétől, hogy a pecsét *előlapján* (avers) a királyi palástba öltözött uralkodó trónonülő alakja látható, jobbáiban a jogart. balkezelével a birodalmi almát és kardot tartva. A tróntól jobbra a magyar kis czímer, balra Dalmátország, a trón lépcsőjénél Horvátország és Szlavónia czímere van elhelyezve.

A *hátlapon* (revers) ugyanaz a czímer látható, a mely a nagy titkos pecsétnél.³⁾

Rex Apost. A. Dux Aust. Dux Burg. Lothar. Styr. Carinth. Carn. M. D. Hetr. M. P. Transyl. March. Mora. D. Brab. Limburg. Lucemb. Geld. Würthemb. Sil. Med. Mant. Par. et Pr. Sue. C. Habsp. Flan. Tyr. Han-Gor. etc.

¹⁾ Typ. 19. Posse i. m. IV. k. 30. l. 57. t. I. V. k. 99. l. 31. A használat meghatározása (1804 aug. 11-ig) itt is hibás, a mint később kiténik. A leírásban is hiba van, mert a II. sorban a horvát czímert kihagyta és az évszámot hibásan 17—95-nek vette. Ezzel a pecséttel megegyezőt használt II. József 1781-ben; a *czímerábrázolás teljesen azonos*, csak a rendjelvényeknél hiányzik a toscanai Szt. István-rend és a köriratból a végéről Dux Burg. Lotharing M. Dux Hetrur. Évszám a sas karmai alatt 1781. (L. Typ. 17.)

²⁾ Körirat: Franciscus II. D. G. E. Rom. Imp. S. A. Germ. Hung. Boh. Dalm. Croat. Slav. etc. Rex Apost. Arch. Dux Austr. Dux Burg. Lotharing. M. Dux Hetrur. A sas farkánál 17—92.

³⁾ Typ. 35. A *körirat* is azonos, csak másként van elhelyezve, t. i. az előlapon kezdődik és a hátlapon folytatódik és némely cím jobban

A *bírói* pecsétnél (L. 3. ábra.)¹⁾ úgy mint kis titkos pecsétnél szintén a római sas mellén van a középpajzs, a melyet azonban attól eltérőleg a kétfejű sas nyakánál a magyar szent korona fed. A középpajzs négyelt mezejében pedig 1. Dalmát-, 2. Horvát-, 3. Szlavonországok és 4. Galiczia címere van. Szívpajzsban a magyar kis címer látható.²⁾

ki van írva. L. Posse i. m. IV. k. 30. l. 55. t. 1. 2. leírása u. o. V. k. 97. l. 19. Ez a pecsét II. Lipóté volt és I. Ferencz nevének II. Lipót helyébe tételével lett átalakítva.

¹⁾ Typ. 20. A *rendjelvények* azonosak a titkos pecsétékivel. A *körirat* rövidebb: Franciscus II. D. G. Elect. Rom. Imp. S. A. G. Hung. Boh. Dal. Croat. Slav. etc. Rex Apost. Archidux Austr. L. Ehhez a bírói pecséthez a címerábrázolás tekintetében majdnem teljesen azonos pecsét volt használatban II. József korában (1781). A különbség csak az, hogy a szent korona a szívpajzsban van és hogy egy rendjelvényvel (toscanai sz. István) kevesebb van. (Typ. 18.) A köriratának címei is ugyanazok.

²⁾ Megemlítjük itt a *Sz. István-rend pecsétjét* is (Typ. 1808. No 4. Posse IV. k. 56. t. I. IV. k. 99. l. 29.), a mely a nagy titkos p.-tól abban különbözik, hogy a sas körüli 12 kis címer hiányzik és a rendjelvények sorrendjében kívül első a Sz. István-rendé, ezután jön belül a Mária Terézia és a toscanai Sz. István-rend jelvénye, legbelül az aranygyapjas. A köriratban Arch. Dux Aust. után »M. D. Het. etc. Ordinis S. Stephani Regis Apost. Magn. Magisters jön s ezzel végződik.

II.

AZ OSZTRÁK KÉTFEJŰ SAS KELETKEZÉSE ÉS AZ 1804-ES CZÍMERRENDEZÉS.

1. *Az osztrák kétfajű sas, mint az osztrák császárság, a pályásmező, mint a császári ház czimere.* Így érkeziünk el a válságos év végén az új cím után az új czímer megállapításához: az osztrák császári kétfajű sas megszületéséhez. Gróf Cobenzi decz. 6.-án megküldte a magyar kancellárnak az új címről és czímerről szóló nyomtatványt,¹⁾ mely a czímert a Felsőnek nov. 5.-i rendelkezésére hivatkozva írja le. Nehány nap mulva, decz. 10.-én újabb átiratban²⁾ a nyomtatvány több példányát küldi meg a hatóságok számára és az új rendezésről felvilágosító magyarázatokkal szolgál.

Az átirat szerint aug. 11.-én az osztrák monarchia (österreichische Monarchie) örökös császárság »Erbkaiserthum» lett és az »Erzhaus»-ból császári-királyi ház (»des Allerdurchlauchtigsten Erzhauses zu einem kaiserlich-königlichen«). Ennek következtében a középpajzsra sas helyeztetett, a mely ennek a császárságnak a czímerképe. (Das Wappenbild dieses Kaiserthumes.) Ha a jövőben esetleg nem egy személyben egyesül a két császárság: akkor az új sas jön az alappajzsba a régi helyébe. A Felső az örökös császári méltóságot az egész monarchia terjedelmére (complexusára) alapította Österreich névvel.³⁾ Szük-

¹⁾ 12094/804 M. K.

²⁾ 12320/804 M. K.

³⁾ »Seine Majestät sich zugleich bewogen gefunden haben die erb-kaiserliche Würde auf dem Complexus der ganzen Monarchie, unter den Namen von Österreich zu gründen.«

séges volt még az új császári ház (*Kaiserhaus*) számára külön czímert is alkotni s ez az osztrák uralkodóház régi pólyás mezője, a melyet újabb időben, mint a főhercegség területi jelvényét (*Landwappen*) használtak. Így most az »Unter der Enns« területe régi jelvényeit, az 5 arany sast nyeri vissza. A házi korona lesz az osztrák örökös császári korona és ez használtatik majd a koronázásoknál. A Nagy Károly-féle birodalmi korona, a melylyel Frankfurthban a német császárok koronáztatnak meg, az alappajzs felett jelenik meg. Ha a két császárság nem egyesül egy személyben, akkor az osztrák császári korona jön a birodalmi helyére. A pajzstartók (a griffek) maradnak.¹⁾

2. Az új császári czímerek. A mint az új czím kérdésénél, úgy itt a czímer megállapításánál is vigyázni kellett, hogy a változás miként érinti Magyarország helyzetét. Az új czímerben megfelelő kifejezésre jut-e a magyar királyság?

A titkos kancellár, midőn a czímert megállapító nov. 5.-i rendelkezés nyomtatványait megküldi, szükségesnek találta, hogy kísérő megjegyzéseit megtegye. Ezek a rendelet nyomán inkább csak hangsúlyozzák a változásokat, bár vannak benne figyelemreméltó új adatok is. Az új császárság czímerképe szintén kétfejű sas. Az átirat nem mondja, de a rendelet és az ábrázolás megmutatja a különbséget a német-római sassal szemben. Ez utóbbi mindkét feje körül arany aureola (nimbus) van, az osztrák császári sas két fején aureola nincsen, hanem egy-egy királyi korona van. Az osztrák sas karmaiból a jogar hiányzik. Ez az új kétfejű sas a heraldikailag legelőkelőbb helyen van és ennek a mellén levő szív-pajzsban jelenik meg az új császári ház czímere: a pólyás mező (fehér-vörös-fehér).

¹⁾ Megjegyzi a titkos kancellár, hogy az átengedett tartományok czímereit kihagyták, kivéve a lotharingiai és habsburgi nemzetségi és a spanyol emlék- és megtorló czímereket (*Gedächtniss und Repräsentationswappen*). Ellenben felvették a Főhercegi Ház első-másod-harmad szülöttségi (*primo-secundo-tertiogenitur*) kártérítési tartományok jelvényeit (a velencei, salzburgi, breisgauer stb. czímereket). Megemlékezik még az egészen új szerzemények (Lindau, Rothenfels, Blumeneck, Hofen) czímereiről s végül arról, hogy a régi kihagyott grófi czímek (p. o. Namur, Blankenburg, Falkenstein) helyébe jönnek a birodalmi rendi (*Reichs- und Kreisständische*) grófságok (Montfort, Bregenz, Hohenems).

Míg a császári rendelet csak a Haus Österreich címeréről tud, addig a titkos kancellár az egyik helyen helyesen állapítja meg, hogy az Erzhausból császári-királyi ház lett. Nem mulasztja el a titkos kancellár ez alkalommal utalni arra sem, hogy a

6. Az 1804-es császári nagy pecsét. Majestätssiigel. (Az 1804-es hiv. nyomtatványról kisebbítve.)

pólyás mező az ő idejében addig úgy szerepelt, mint a főhercegség területi jelvénye.

Kiemeli még a titkos kancellár az új császárság *koronáját*, a mely a II. Rudolf-féle házi korona és megmondja (a mi az aug. II. patensből és a címerrendeletből is hiányzik), hogy ez fog használatni a koronázásnál is.

Mintegy előrevetí a jövő események árnyékát, hogy a titkos kancellár szükségesnek találja a gondoskodást már most arra az esetre, ha a két császárságot nem egy személy viseli. Míg a patens és a czímerrendelet erről az eshetőségről hallgatnak, addig a titkos kancellár már előre megjelöli annak az új czímernek leglényegesebb részeit, a melyre szükség lesz később. Az osztrák kétféjű sas fogja elfoglalni a német-római helyét ép úgy, mint az osztrák császári korona jön a német birodalmi helyére.

Ezeknek előrebocsátása után az új czímeralkotásnak minket érdeklő nagy vonásait és magyar részleteit a következőkben vázoljuk.

Az 1804 nov. 5.-i rendezés a czímeknek megfelelően *három* czímertypust állapított meg, ú. m. a nagy (Majestätssiegel), közép- (Amtssiegel) és kis czímert (Handsiegel).¹⁾

A *nagy* czímer (L. 6. ábra), a mely *ünnepélyes* alkalmakra való, áll:

a német alappajzsból (Rückenschild), a melyet a német-római császári korona fed. Itt van a német-római császári kétféjű sas elhelyezve és ennek mellén nyugszik az osztrák nagy-

¹⁾ »Nach der Anordnung Seiner Majestät vom 5.-ten November 1804 soll I. der *grosse* Wappenschild und das correspondirende Majestätssiegel gebraucht werden, bey allen Huldigungsacten, Hausverträgen (pactes de famille) und ausserordentlichen, feyerlichen Anlässen im Innern der Monarchie; ferner bey allen wichtigeren Tractaten mit auswärtigen Staaten, bey Allianzen, Friedensschlüssen, Vollmachten, Creditiven und Recreditiven, Instructionen für die k. k. Minister an fremden Höfen; bey Verleihungen solcher Lehen und Afterlehen, womit die Reichs- oder Kreisstandschaft verbunden ist; endlich in allen feyerlichen Ausfertigungen, welche von der kaiserlichen geheimen Reichshofkanzley in Reichsoberhauptlichem Nahmen geschehen.

2. Das *mittlere*, bey allen minder feyerlichen und aus der ordentlichen Administration herrührenden Verordnungen, Privilegien, Concessionen etc, die bloss die Erbstaaten betreffen, bey gesandtschaftlichen und Regierungspässen und weniger wichtigen Angelegenheiten mit dem Auslande.

3. Das *kleine*, bey allen von Allerhöchst Ihre Kaiserlichen und Kaiserlich-Königlichen Apostolischen Majestät Selbst gefertigten Requisitions- Notifications- oder confidentiellen Schreiben an auswärtigen Fürsten, endlich auf sämtlichen Münzen.

tervezeteket,¹⁾ a melyek egészben véve tényleg megfeleltek saját tervezeteinek s így a magyar igényeknek és elrendelte az új pecsétek vésését a kancellária, a helytartótanács és a kir. tábla részére. Egyben elrendelte azt is, hogy az esküminták az új címhez simuljanak.²⁾

¹⁾ A kiadóigazgató decz. 7-ikén tette meg jelentését (16399/1619 1836 M. K.). Bár nem találta megfelelőnek, hogy a királyi címben legyen olyan tartomány neve, a mely a pecséten jelvényeivel nem fordul elő: tekintettel a cs. kancellár véleményére, a mely azzal, hogy a czimerből elhagyni kérte Oszevecin s Zator jelvényeit, hallgatólag beleegyezett abba is, hogy e két tartomány a czimből is elhagyassék — a sürgős szükség miatt a további lépések tételétől eláll. Szerinte *Magyarország czimerpajza sincs a szívben, hanem a köldök tája felé* kovessé szimmetrikusan van elhelyezve. Ez a pecsét vésésénél könnyen hibára vezethet s a többi címek rendjét is megzavarhatja. Minthogy azonban a jóváhagyás már megvan, nincs más hátra, mint a pecsétek vésését késedelem nélkül elrendelni. A m. kancellária decz. 19-i átirata (16399/1619. 1836. M. K.) a csász. kancelláriához kijelenti, hogy elfogadja észrevételeit és értesíti, hogy annak megfelelően fogja a pecséteket elkészíttetni.

²⁾ Előbbi jegyzetben id. sz. a. a nádor is, mint a helytartótanács elnöke a közlés végett értesítettet.

Az új királyi cím így hangzott:

a) *nagy cím*: Nos Ferdinandus I^{mus} divina favente Clementia Austriae Imperator, Hungariae et Bohemiae hujus nominis Quintus, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Galiciae, Lodomeriae, *Ramae, Serviae, Cumaniae et Bulgariae Rex Apostolicus*, Rex Lombardiae, Venetiarum et Illyriae; Rex Hierosolymae etc. etc. Archi-Dux Austriae; Magnus Dux Hetruriae, Dux Lotharingiae, Salisburgi, Styriae, Carinthiae, Carnioliae; Magnus Princeps Transilvaniae; Marchio Moraviae; Dux superioris et inferioris Silesiae, Mutinae, Parmae, Placentiae et Guastallae, Osveciniae et Zatoriae, Teschinae, Forcjulii, Ragusae et Jaderae etc., Comes Habsburgi, Tyrolis, Kyburgi, Goritiae et Gradisca; Princeps Tridenti et Brixinae etc., Marchio Superioris et Inferioris Lusatiae et Istriae; Comes Altae-Amisiae, Valcinei, Brigantiae, Sonnenbergae etc. Dominus Tergesti, Cattari, Marchiae Slavonicae etc., etc.

b) *közep cím*: Nos Ferdinandus I^{mus} divina favente Clementia Austriae Imperator; Hungariae et Bohemiae hujus nominis Quintus, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Galiciae et Lodomeriae Rex *Apostolicus*; Rex Lombardiae, Venetiarum, et Illyriae etc, etc. Archidux Austriae; Dux Lotharingiae, Salisburgi, Styriae, Carinthiae, et Carnioliae, superioris et inferioris Silesiae; Magnus Princeps Transilvaniae; Marchio Moraviae, Comes Habsburgi, et Tirolis etc, etc.

c) *kis cím*: Nos Ferdinandus I^{mus} Dei Gratia Austriae Imperator

Az új nagy tükös pecsét¹⁾ (L. 29. ábra-) úgy a pajzsok beosztására, mint a koronák elhelyezésére s a pajzstartókra nézve megfelel az 1807-esnek. A mi pedig az egyes czimereket illeti, ezekre nézve utálhatunk a Metternich által elfogadott magyar kanzelláriai tervezet leírására és arra a most tárgyalt leírásra, a melyet Metternich az általa készített tervezethez nyújtott.

A cseh, osztrák, olasz (lombard-velencei), illír és a spanyol emlekczimerek teljesen megfelelnek a császári nagy czimernek, csak a mezők elhelyezési sorrendje más. Az 1807-es nagy tükös pecséttel szemben kiemelhető, hogy a középpajzson csak 6 czimer van, mert Galícia és Lodomeria, valamint Bosznia czimere a nagy pajzs középső jobb főmezejébe került; ennek következtében Erdély és Rascia jelvényeit pedig a nagy pajzs középső bal főmezejébe helyezték át. A spanyol emlekczimerek az alsó közep főmezőbe jutottak, mert a bal főmezőbe (a hol az 1807-esben voltak) az új illír czimer jött.²⁾

A rendjelvények közül most is a nagy pajzs körül legkevül a Szent István-rend fűgg úgy, mint 1807-ben, de ezután belül a Maria Teresia-rend következik s legbelső az aranygyapjas rend jelvényei vannak elhelyezve.³⁾ A sorrend a császári nagy czimer-től is eltér legfeljebb abban, hogy a császári czimernél az aranygyapjas rend jelvénye van legkívül (úgy mint 1806-ban volt).

Hungariae et Bohemiae hujus nominis Quintus, Gallicae et Lodomeriae Rex Apostolicus; Rex Lombardiae, Venetiarum et Illiriae, Archidux Austriae etc, etc.

A császári czimekből a dáté beütés részek hiányznak. A császári czimek *német* szövegben is megvannak a patensben.

¹⁾ Typ. 37. Ez a kétfős pecsét hátlapja, a mely azonban a czimer-tajz tekintetében azonos a nagy pecséttel, a melynek nincs meg az O. L.-ban a typanuma. (V. ö. egyébként a 30. sz. ábrával is.)

²⁾ Az is érthet, hogy az 1807-es ábrázolásban deruzsaldem a mezőre helyezett szívpajzsban volt.

³⁾ Koronátat I. 3. a. az 1860-as nagy tük. p.-nél (Typ. 10. 30. ábra). Csak az uralkodó nevében van különbség.

⁴⁾ Typ. 29. Ez az 1860-tól kezdve használt pecsét typanuma, a mely azonban az uralkodó nevéit kivéve teljesen azonos az 1836-ossal.

M. Tod. Akad. értek. a történel. kor. XXIV. k. 6. sz.

az 1807-esnek. Itt is a nagy pajzsban a lebegő osztrák császári koronával ellátott osztrák kétfejű sas mellén van a négyszervágott középpajzs. Az ezen levő címerek leírását fent a Metternich-féle tervezet nyújtja. Az 1807-es címerekkel összehasonlítva újak: Lombardia s Velence, Galiczia s Lodoméria, Illyria és Tirol jelvényei. A rendjelvények az új nagy pecséten levőkkel mindenben megegyeznek.¹⁾

Itt emlékezhetünk meg az ebben az időben használt *bírói* pecsétről (L. 32. ábra.) is,²⁾ a mely a címerábrázolás tekintetében teljesen megfelelt az 1807-esnek, azzal a különbséggel, hogy a rendjelvények a most megállapított új titkos pecsétekével azonosak.

Az újonnan megállapított s most leírt királyi pecséteket használta a m. kir. kancellária és a m. kir. helytartótanács.³⁾ Ez utóbbi egyébként a *kis titkos pecséttel* élt.⁴⁾

Ellenben megállapítható, hogy a m. kir. udv. kamara egészen 1848-ig azt a nagy titkos pecsétet alkalmazta *decretalis* alakban kelt kiadmányain, a mely 1807-ben lett megállapítva. A kamara egészen 1834-ig az 1807 előtt használt német-római császári sasos nagy titkos pecsétet használta; köriratában is még mindig II. Ferencz római császárról volt szó és csak 1834-ben tért át az osztrák császári sasos címerre⁵⁾ és ennél meg is marad. A ma-

¹⁾ Köriratát l. 3. a. az 1860-as kis titk. p.-nél (Typ. 29.). Csak az uralkodó neve más.

²⁾ Typ. 27. A körirat így hangzik: Ferdinandus I. D. F. Cl. Austriae Imperator Hung. Boh. Galitiae et Lodom. etc. Rex Apost. Archidux Austr.

³⁾ L. Budapest székesfővárosi levéltár. Budai Levéltár. Helytartótanácsi iratok. 1838. No 275, 418.

⁴⁾ Körirat: Ferdinandus I. D. F. Cl. Aust. Imp. Hung. et Boh. H. N. V. Dal. Cro. Sla. Gal. et Lod. Rex Apost. etc. A. D. Aus. etc.

⁵⁾ A pecsétváltoztatás márczius—áprilisban történhetett, mert 1834. febr. 19-ikén, márcz. 13-ikán és 26-ikán még a régi római sasos pecsétet használják; 1834. ápr. 23-ikán, máj. 21-ikén és jún. 4-ikén az újat. L. Budapest sz. főv. Lt., Budai Lt. 1820 N° 1065, 1068, 1838, N° 1111, N° 1113, 1841, N° 1230; 1847 N° 1528, 1542. L. továbbá Orsz. Lev. kincst. o. Admin. Cassov. Acta sess. 1804 sess. 7. N° 149; 1807 sess. 4. N° 80; 1808 sess. 11 N° 290; 1810 sess. 17. N° 395; 1813 sess. 19 N° 490/491; N. R. A. fasc. 1840 No 29. Körirat: Ferdinandus I. D. F. Cl. Aust. Imp. Hier. Hung. Boh. Dalm. Croat. Slav. etc. Rex Ap. A. D. Aust. D. Loth. Sal. Vireeb. et in Franc. M. D. Crac. — Gárdonyi Albert székesfővárosi

gyar kancellária ugyan közölte a császári kamarával az új pecsétek megállapítását, erre azonban az 1836-os címerrendezésnek hatása nem volt.¹⁾

Törvényeinknek az Orsz. Levéltárban őrzött eredeti példányain 1836-ban még az 1807-es kis titkos pecsét látható, de az 1840-es törvényeket már az új 1836-os pecséttel látták el.

3. *Az 1848-as törvényhozás magyar pecsétje. Az abszolút korszak, az 1860 és 1866 közti idők pecsétjei.*

Az 1848-as törvényhozás törvénybe iktatta (XXI. t.-cz.) az ország czímerének ősi jogaiba való visszaállítását. Ezzel a magyar törvényhozás világosan kifejezésre juttatta azt az elvet, hogy az állami czímer megállapításához a törvényhozásnak joga van. A magyar törvényhozás azonban épen úgy nem élt ezzel a joggal, mint a legtöbb külföldi törvényhozás a monarchikus államokban olyképen, hogy a czímer heraldikus megállapítását is elvégezte volna. A czímer rendezése nincs a törvényben. Az 1848-as törvényhozás elvi kijelentéséből még nem lehet tudni, hogy milyennek kellett lenni az ország czímerének, mert ez a kérdés 1848 előtt sem volt törvényhozásilag rendezve. Az ország czímere ősi jogait a százados gyakorlat és a heraldikai fejlődés fejezhette ki, a melyben kialakultak a magyar czímer egyes részei. Az ősi jogaiba visszahelyezett ország czímeréről azonban felvilágosítást nyújtanak az 1848-as törvény szentesítésénél használt pecsétek. A törvények eredeti szövegének két példánya közül az egyiken olyan magyar pecsét van, a mely eltér az eddig hivatalosan használtaktól. A pecséten (L. 33. ábra.) a magyar kis czímer látható a szent koronával fedve; körülötte külön czímerpajzso-

főlevéltárnok és Tóth-Szabó Pál levéltárnok uraknak az adatok gyűjtésénél kifejtett szives fáradozásaiért ez úton mondok köszönetet.

¹⁾ A csász. kamara (Camera Universalis aulica) a csász. kancellár által közzététel végett megküldött 1836-os nyomtatványokat illetőleg megkérdezte a m. kancelláriát, vajjon a magyar részre milyen intézkedést óhajt tenni (M. kir. udv. kancz. 14014/1374. 1836.). Erre neki megküldötték a 15516/1536. 1836. sz. n. felségfelt. t s a döntésről értesítést ígértek. Ezt időközben a cs. kamara meg is sürgette (133/13—1837.). Még csak egy idevágó mozzanatról számolhatunk be: a m. kamara szétküldte s kihirdette (M. kam. 3731/1837 febr. 28.) az új cs. címerről és címerről szóló 1836-os nyomtatványt és a m. kir. czímzését. (Hofrescript jan. 9-ről.)

kon 10 kis címer van; a jobboldalon: Dalmácia, Horvátország, Szlavónia, Galiczia, Lodoméria; a baloldalon: Ráma, Szerbia, Kumania, Bulgária és Erdély (?). A címer körirata: V. Ferdinánd Magyar-, Dalmát-, Horvát-, Tót-, Halics-, Lodomér-, Ráma-, Szerb-, Kún- és Bolgárországok királya, Erdély nagyfejedelme stb.¹⁾

Mindenesetre legfeltűnőbb az, hogy mellőzték a kétfejű sas jelvényét és a köriratból az ausztriai császári címet. De feltűnő az is, hogy a magyar királyt annyira jellemző apostoli jelző a köriratból szintén kimaradt. A címer tiszta magyar jellege mellett mégis különösen hat, hogy a társországokat együtt az igényezímerekkel külön címerpajzsokra helyezték. Míg a kétfejű sasnak mellőzése az osztrák címerekkel együtt heraldikai és jogi szempontból is rendkívüli haladást jelent, addig a társországok külön címerpajzsokra vitele visszaesés, mert az egy címerpajzsos való egyesítése az egy államhoz tartozó részeknek a százados fejlődés eredményét tükröztette vissza.

Kétségtelen, hogy ez a magyar címer előfutárja annak, a mely 1867 után nyert megállapítást és az első kísérlet abban az irányban, hogy a magyar állam címere tisztán és egyedül a saját alkotórészei és elemei által határozottassék meg. Ez az ország-címer jelvényeivel a magyar államot jelképezi és csupán csak azt hivatott kifejezni. A körirata is csak a magyar király uralkodói méltóságát írja körül.

Van azonban az 1848-as törvényeknek még egy második, szintén *eredeti* (aláírt és szentesített) példánya. Az ezen levő pecsét pedig a fentebb leírt 1836-os osztrák kétfejű sasos magyar királyi kis titkos pecsét.

A bekövetkezett *abszolút korszak* a magyar alkotmány függesztésével együtt a magyar királyi pecsétet is eltörölte. A Magyarországot érdeklő ügyekben is az 1836-ban megállapított császári pecsétet használták. Magyarország örökös tartományként szerepelt s így címere is a kétfejű sas szárnyán vagy mellén jobboldalt jelent meg, mint első a többi tartományok közt. Az Országos Levéltárban őrzött typariumok közt meg is

¹⁾ Ez a címerpajzs teljesen elmosódott, csak a köriratból lehet Erdélyre következtetni.

találjuk az 1836-os császári nagy, és középpecsét nyomóit.¹⁾ A beolvasztás tehát ezen a téren is teljes volt.

Az alkotmányosság visszaállításának kezdetét jelentő ú. n. *októberi diploma* (1860. okt. 20.) szövegének záradéka mondja, hogy az császári pecsét alatt adatott ki. Ennek felel meg, hogy a diploma bekezdésében a császári nagy cím használattik. (Az »apostoli« jelző hiányzik.) Az eredeti magyar példányon az 1836-os nagy császári pecsét függ.²⁾

Alighogy az októberi diploma ismét életre keltette a magyar kancelláriát, ez sietett a királyi pecsétek használatát is fel-támasztani³⁾ és ezt igen óvatos indokolással ajánlotta. Két pecsét mutat be a királynak, a melyek — mint megjegyzi — előbb is használatban állottak: formájuk és felírásaik régiek s az idők folyamán csak az uralkodó neve lett megváltoztatva. Most is csak az a változtatás volna szükséges, hogy I. Ferdinánd helyébe I. Ferencz József jöjjön. A Felség döntésével ez meg is történt s a pecsétek elkészültek.

A felségfelterjesztéshez mellékelt két pecsét az 1836-os magyar királyi nagy és kis titkos pecsét volt s ezek után készültek el az újak,⁴⁾ a melyek az uralkodó nevéből eltekintve, teljesen azonosak amazokkal. (L. 30. és 31. ábra.)⁵⁾ A magyar kancellária

¹⁾ Érdekes, hogy ezeknek köriratába felvették az apostoli jelzőt is egészen különös helyen, nem ott, a hol a kir. pecséteknél szokásos volt (t. i. Bulgária vagy Lodoméria után), hanem mindjárt az ausztriai császári cím után és Magyarország előtt. Typ. II. és 30. Körirata: Franciscus Josephus I. D. G. Aust. Imp. *Apost.* Hun. et Boh. Lomb. Ven. Gal. Lod. et Ill. Rex A. A. Dux Loth. Sal. Styr. M. P. Trans. M. Mor. Com. Habs. Tyr. *Sicul.*

²⁾ Orsz. Lev. M. udv. kancellária. Érdekes, hogy a czímlapon a szöveg előtt a következő czímerábra látható: grifek által tartott czímerpajzs, fedve a házi koronával, »viribus unitis« jelszaggal, középpütt kis császári czímerrel, e körül szabadon lebeg a közép császári czímer 11 mellékcímere.

³⁾ M. kir. udv. kancz. nov. 17. tartott ülésén a hivatalbóli pecsétek körirata körül teendő intézkedésre nézve készült felségfelterjesztés 1860. nov. 23-ikán 737/234 sz. a. O. L. A kancellár báró Vay Miklós volt.

⁴⁾ A pecsétek metszése végett a szükséges rendelkezés megtörtént. 964/334. 1860. M. kir. kancz. O. L.

⁵⁾ Nagy titk. p. Typ. 10. Körirat: Franciscus Josephus I. D. F. Cl. Aus. Imp. Hung. Boh. Dal. Cro. Sla. Gal. Lod. Ram. Ser. Cum. et

a jogfolytonosságot állította vissza, midőn funkcióinak megkezdésével a hatáskörébe tartozó okmányoknál a régi királyi pecsétek visszaállítását kieszközli. Úgyesen állítja fel a kérdést, úgy hogy tulajdonképen csak az uralkodóváltozás következményét kell levonni. A mint 1835-ben I. Ferencz helyébe I. Ferdinánd jött: úgy kell most is eljárni. A kancellária úgy tesz, mintha mit se tudna az abszolút korszakban használt császári pecsétekről. Hiszen akkor a mint nem volt magyar alkotmány, nem volt m. kir. kancellária sem s ennek életével forrott össze a külön kir. pecsétké is.

A visszaállított m. kir. udv. *helytartótanács* is azt a *kis titkos pecsétet* használta, a melyet az 1836-os tökéletes mintájára most metszettek. Ennek a körirata azonban már magyar volt.¹⁾

4. *Az 1866-os változások; az új császári középczímer. (Lombard-Velence kihagyása).*

Elérkeztünk ahhoz az utolsó változáshoz, a melyen az 1836-ban megállapított császári címek és címerek átmentek. A magyar kancellár (Majláth György) 1866. évi okt. 3. legfelsőbb elhatározással értesítve lett²⁾ Velencének Franciaország, illetőleg Szárdinia számára való átengedése következtében Lombard-Velence királyi címének letételéről. Ennek következtében elrendeltetett, hogy a nagy, közép- és kis czímből, valamint a nagy és középczímerpajzsból Lombardia-Velence hagyassék ki. A magyar kancelláriában a változás keresztülvítele végett intézkedés történt;³⁾ a személynök (Melezer István)

Bul. *Rex Apostolic.* Rex Illyr. et R. Hier. etc. A. Dux Austriae M. D. Hetru. D. Loth. Sal. Sty. etc. M. P. Tran. M. Mor. D. Sil. Mut. Par. Pla. et Gua. etc. Com. Habs. Tyrol. Kybur. Gor. et Gra. P. Trid. et Brix etc. Mar. Lus. et Istr. Comes Altae-Aemis. etc.

Kis titk. p. Typ. 29. Körirat: Franciscus Josephus I. D. F. Cl. Aus. Imp. Hung. Boh. Dal. Cro. Sla. Gal. et Lod. *Rex Apost.* Rex Rom. Ven. et Ill. A. D. Aus. D. Lot. Salis. etc. M. P. Trans. M. Mor. C. Habs. et Tyr. etc.

¹⁾ I. Ferencz József I. K. Aust. Császár. Magyar Cseh Dalm. Horv. Tót Hol. és Lod. orsz. . . . (A pecsétlenyomatok itt annyira elmosódtak, hogy a továbbiakat nem lehetett biztosan megállapítani.) Székesfőv. Ltr. Budai tanácsiratok. 1863. N° 448, 459, 521.

²⁾ M. kir. kanczel. 14706/1349. 1866. okt. 6.

³⁾ Intézkedés végett a m. kir. helytartótanáccsal stb. közöltetett.

azonban jelentette¹⁾ a kancellárnak, hogy a bíróságoknál használt királyi pecséten, a melyet annak idején az akkori magyar főkancellártól átvett, nincs rajta Lombard-Velence czímere s a köriratban sem említették. Ennek bizonyosságul bemutatta pecsétviaszk lenyomatban a pecsétet is. Ez az a *bírói pecsét*, a melyet 1848 előtt is használtak, vagyis az 1836-os, csakhogy körirata magyar.²⁾

A bírói pecsét most is, mint még 1804 előtt is csak a Magyarországot illető jelvényeket tartalmazta, itt tehát nem volt szükség intézkedésre, a mint a kancellária meg is állapította.

Nemsokára azonban a külügyminister kereste meg a kancelláriát.³⁾ Kérte, hogy várjanak a czímerek megváltoztatásával, mert a nagy és közép pecsét megállapítása tárgyában *az egyöntetűség* kedvéért tárgyalások folynak. (A kis pecsétben nincsen Lombard-Velence s ezért marad változatlanul.) Az átirat mindenütt csak a császári pecsétről beszél, a kir. kancellária azonban hatóságait a változtatások függőben tartásáról értesítő leirataiban *cs. kir. pecsét*eket említ.⁴⁾

Nem sikerült megállapítani, vajjon a külügyministerium az ígért értesítést a heraldikusoknak a császári középczímer tervezetéről közölte-e. A megváltoztatott címert (L. 34. ábra.) azonban úgy, a mint azt hivatalosan használták, ismerjük.⁵⁾

Az 1836-os császári *középczímer* olyképen változott meg, hogy Lombard-Velence czímere kimaradt s helyébe (a jobboldal

(Az e. id. h.) Kebelbeli intézkedés is történt, a mennyiben a kiadóhivatali igazgatót utasították, hogy új nyomtatványokról és a pecsétek újra metszéséről gondoskodjék. 14971/2353. 1866. okt. 12. M. kir. kanczel.

¹⁾ M. kir. kancz. 15054/1336. 1866. A bemutatott lenyomat mellékelve van.

²⁾ Első Ferencz József I. K. Ausztriai császár, Magyar, Cseh, Halics és Ladomér országok apostoli királya, ausztriai főhercege stb. Ennek a typariuma nincs meg. Csak abban különbözött az 1836-ostól (Typ. 27. l. 32. ábra), hogy az uralkodó neve más és körirata magyar.

³⁾ M. kir. kancz. 16243/1532. 1866. A külügyministerium a »Staatsministerium«-mal tárgyalt új középczímer miatt.

⁴⁾ L. e. id. h. Az egyöntetűség motívumához teszi a skivánatos összhangot is, a melynek kedvéért várni kell, míg megegyezés jön létre.

⁵⁾ L. Ströhl: Österreichisch-ungarische Wappenrolle. Wien, 1900. IV. tábla. 4. l. L. 32. ábra.

második helyére) Galiczia került. A többi oldal címerpajzs helye is megváltozott: Illyriát, Erdélyt és Morva-Sziléziát (ebben a sorrendben) átvitték a baloldalra; Ausztria, Salzburg és Stiria jöttek helyükbe a jobboldalra (ez utóbbi most már különválasztva

34. Az 1866-os csász. közép pecsét. (Ezt használták 1915-ig. Kisebbitve.)

Karintiától); Tirol és Karintia (ez utóbbi együtt a most felvett Krajna címerével) régi helyükön maradtak.¹⁾

Szükségesnek találtuk a császári középcímernek ezt a

¹⁾ Tirol alul középtűt; mellette feljebb balra Karintia-Krajna.

közelebbi leírását, mert ezt használták 1866-tól kezdődőleg napjainkig s a mint látható, vannak lényeges változások benne az 1836-ossal szemben.¹⁾

A császári *nagy* czímer azonban nem jött létre. A bekövetkezett nagy politikai változások miatt egy új nagy czímernek a megalkotása mind nehezebb lett, s így lassankint hivatalosan nem használtatván, elavult.²⁾

Az 1866-os változás a császári középpecsétben minket közelebbről érintőleg csak annyit jelentett, hogy Erdély czímere a kétfejű sas balszárnyára került a 3. helyre; a magyar czímer most is megmaradt a régi helyén (a sas jobbszárnyán elsőnek).

Úgy látszik, mintha a külügyministeri átirat ismét valamely egységes pecsét megalkotását tartotta volna szem előtt. Nem ismerjük az államministeriummal (Staatsministerium) folytatott tárgyalásokat, de mindenesetre feltűnő az egyöntetűség erős hangsúlyozása. Minthogy azonban maga a külügyminister kérte a magyar kancellárt, hogy tartsa függőben a változtatások keresztülvitelét: az addig használt *m. kir. pecsétek maradtak meg továbbra is változatlanul és így az 1866-os változások a királyi pecséteken nyomot nem hagytak.*

5. *Az 1867 és 1868-as törvények pecsétjei. Az 1869-es és 1874-es magyar czímerek.*

A most ismertetett helyzetben találja a kiegyezés nagy műve a magyar czímer hivatalos használatát.

¹⁾ Prof. E. Bernatzik: Die österreichischen Verfassungsgesetze. (Studienausgabe öst. Gesetze) II. kiad. 1911. Az 56. l.-on közli az 1836-os hiv. leírást, a nélkül hogy az 1866-os változásokat akármilyen észrevétellel is jelezné. Szerinte tehát, még Lombard-Velence is rajta van a közép-czímeren s az a sorrend, a mely teljesen megváltozott 1866-ban. Különös eljárás tudományos és iskolai használatra szánt forrásmunkánál. Ugyanilyen hibás a közkézen forgó legelterjedtebb törvénykiadás, Manz'sche Taschenausgabe der öst. Gesetze. Die Staatsgrundgesetze. Wien, 1900. 28. l. Annál csodálatosabb és különösebb hiba, mert a czímre vonatkozólag Bernatzik ismeri és idézi azt a rendelkezést néhány oldallal előbb (52. l.), a mely »Lombard-Velence királya« czímének törléséről szól.

²⁾ Ströhl i. m.-ban (18. l.) azt mondja, hogy a nagy czímer egész szerkezete az 1866 óta fennálló viszonyoknak teljességgel nem felelt meg; előbb (a 4. l.-on) arra is utal, hogy az új nagy czímer megalkotására vonatkozó tárgyalások még nem fejeződtek be. Ströhl az 1836-os nagy czímeret egyébként közli (XXI. tábla).

Az 1867. évi XVI. t.-cz., mely a vám- és kereskedelmi szövetségről szól, megemlékezik »a magyar korona alatti országok színeiről és *czímeréről*«, midőn a kereskedelmi lobogóról intézkedik (VI. cikk). A törvényhozás azonban a czímer heraldikus meghatározását itt épen úgy nem nyújtja, mint a honvédségről szóló 1868 : XLI. t.-cz.-ben sem, midőn elrendeli, hogy a zászló »az ország színeit és a magyar állam *czímerét* viselje« (18. §.).¹⁾ A m. kir. pénzverdékben veretendő pénzről szóló 1868 : VII. t.-cz. szerint az arany és az egyforintos ezüstpénz hátlapjára Magyarország *czímere* jött, bár itt sincs czímertani leírás, tudjuk, hogy ez az a magyar czímer, a mely a vágásokból és a kettős keresztből áll, vagyis a szoros értelemben vett Magyarország czímere (az ú. n. kis czímer). Ennek leírását végre megtaláljuk az 1869. márcz. 10-én kelt hirdetményben, a mely az előbb idézett 1867 : XVI. t.-cz. VI. cikkét a tengeri kereskedelmi lobogóra nézve végrehajtja.²⁾

Az 1867. és 1868. évi törvényeknek eredeti, az Országos Levéltárban őrzött példányain az a sigillum secretum minus van, *a mely az 1848-as törvények egyik eredeti példányán látható. Ez az 1836-ban megállapított kétfejű sasos kis titkos pecsét.* Ezzel van szentesítve tehát az 1867 : XII. t.-cz. is. Az I. Ferencz József király koronázási hitlevelén függő pecsét szintén az 1836-ban megállapított kétfejű sasos nagy titkos pecsét (Typ. 10. 30. ábra).

A törvények bevezetésében levő királyi nagy czímből azonban hiányzik már Lombard-Velence királyi czíme és az 1848-as törvényeknél használt czímtől még abban is különbözik, hogy Toscana után Krakó nagyhercegi és Krajna után Bukovina hercegi czíme van felvéve.

A királyi *kis czím* végül 1868. november 14.-én kelt legfelsőbb kézirattal lett megállapítva. Ez a czím lényegesen eltér az előbb használtaktól, mert a magyar király czíme teljesen elválasztva és külön jelenik meg.³⁾

¹⁾ Ugyanígy rendelkezik az 1890 : V. t.-cz. 18. §-a és a ma érvényes 1912 : XXXI. t.-cz. 16. §-a.

²⁾ R. T. 218. l. Márkus : M. közjog. 1910. 168. l. egész terjedelemben.

³⁾ A megállapított kis czím : I. Ferencz József, Isten kegyelméből Ausztriai Császár, Csehország Királya stb. és Magyarország Apostoli Királya. (1868. R. T. 540. l.) V. Ferdinánd kis czímében Galiczia és

Az 1869-es törvények szentesítő pecsétjén jelenik meg végre az a czímer, a mely jelvényeivel tisztán és egyedül a magyar államot hivatott kifejezni. (L. 35. ábra IV. tábla.) A szent korona nyugszik a nagy pajzson, a melyre Magyarország kis czímerét tartalmazó középpajzs van helyezve. A négyelt nagy pajzson foglal helyet Dalmát-Horvát-Szlavonországok és Erdély czímere.¹⁾ Ez az a magyar czímer, a melyet az 1836-os császári nagy pecséten láthatunk s a mely már az 1804-es császári nagy czímeren is megvan. Ez az a czímer, a melyet az 1868: XXX. t.-cz. 62. §-a *egyesített* czímernek nevez²⁾ és a mely az 1869: XII. t.-cz. 2., 3. és 5. §-a szerint a pénzekben is alkalmazandó. Ez utóbbi törvény is utal az egyesítésre, bár sem ez, sem az előbbi az egyesítés heraldikai módozatát meg nem jelöli s czímertani meghatározást nem nyújt.³⁾

Lodoméria, valamint Hlyria is bent volt a Lombard-Velencei királyi czímen kívül és még »Ausztria főhercege« czíme. — A pénzről intézkedő 1868: VII. t.-cz. 3. §-a szerint az aranypénzre a következő *körirat* jött: Ferencz József, ausztriai császár, Magyarország apostoli királya. Ezt a törvényt 1869: XII. t.-cz. 2. §-a az 1868: XXX. t.-cz. 64. §-ának rendelkezését (a mely szerint a magyar korona országai által veretendő pénzekben a királyi czímbe a Horvát- Szlavon- és Dalmátországok királya czím is felveendő) végrehajtva, így módosítja: Ferencz József I. K. A. Cs. és M. H. S. D. O. Ap. kir. (= Isten kegyelméből ausztriai császár és Magyar-, Horvát-Szlavon-Dalmátországok apostoli királya) és ugyanígy intézkedik a koronaérték megállapításáról szóló 1892: XVII. t.-cz. 5. §-a a 20 és 10 kor. aranyak kélapján levő feliratról.

¹⁾ A nagypajzs eser- és olajággal van övezve; körirata: I. Ferencz József Isten Kegyelméből Ausztriai császár, Csehország királya stb. és Magyarország Apostoli királya.

²⁾ 62. §. A magyar korona országai közös ügyeinek jelvénye: Magyarország s Horvát-Szlavon- és Dalmátországok egyesített czímerei.

³⁾ Csak az 1868: XXX. t.-cz. 61. §-ában van némi heraldikai utasítás is, midőn kimondja az elvet, hogy Horvát-Szlavon- és Dalmátországok határai közt belügyeikben saját országos egyesült színeiket és czímereiket használhatják, — s hozzáfűzi: »az utóbbi mindazonáltal *Sz. István* koronájával fedve.« A pénzről intézkedő 1868: VII. t.-cz. 3. és 4. §-ait olyképen módosította az 1869: XII. t.-cz. 5. §-a, hogy Magyarország czímere helyébe Magyar-Horvát-Szlavon-Dalmátországok és Erdély czímere tétesék. Ugyanígy rendelkezik a 2. és 3. §. is, a 10 és 20 frankos aranyra nézve azonban ezt másként írja körül, mert azt mondja, hogy a hátlapra Magyarország czímere *egyesítve* Horvát-Szlavon stb. czímereivel jöjjön.

Az 1869-es címér annak a nagy lépésnek irányában halad, a melyet az 1848-as törvény egyik pecsétje mutatott. Mellőzi a kétféjű sas jelvényét és az osztrák címereket, hogy a magyar államiság jelképezése világos legyen, de mégis megtartja a százados fejlődés eredményét is, midőn *egy címerpajzsba* foglaltan ábrázolja a magyar szent koronához tartozó részeket. A heraldikai egység hivatott kifejezni a politikai, a jogi egységet. Ebben a tekintetben nem követték az 1848-as példát, mert a társországoknak külön címerpajzsokban az igénycímerekkel (Ráma, Szerbia stb.) való ábrázolása nem fejezi ki címertanilag a szerves benső összefüggést.

Az 1869-től kezdve használt pecsét vezet bennünket ahhoz a magyar címérhez, a mely a magyar állampecsét megállapításával 1874. febr. 9-én legfelsőbb kir. elhatározás útján történt.¹⁾ Itt már *Fiume* is megjelenik a nagy pajzsban lent ékben és pajzs-tartókul már angyalok szerepelnek.²⁾ A középpajzsra fektetett szív-pajzsban van azonban a Habsburgház genealogiai (nemzeti-ségi) címere is.³⁾ Ezt a címert találjuk először az 1874: XII. t.-cikket szentesítő eredeti pecséten.⁴⁾ (L. 36. ábra.)

Ezután már csak egy mozzanatot kell feljegyeznünk: az 1874-ben jóváhagyott címert és ennek heraldikai leírását, 1896-ban minisztertanácsi határozat alapján, miniszterelnöki rendelettel közzétették.⁵⁾ Itt két kategóriáról van szó: Magyarország

¹⁾ L. Dárday: Közigazgatási törvénytar: III. k. Budapest, 1903. I. R. 394. l. A lfs. elhatározás szövege helyes, de *csonka*, mert hiányzik a II. bek. A jegyzetben közölt leírás hibás, mert nem szól a *szív-pajzsról*, a melyben a *genealogiai címér van*. V. ö. Márkus: Magy. Közjog. 1910. Grill. 168. l. A szöveg helytelen, mert a II. bek. nem az elhatározás szövege, hanem a Dárday e. i. m.-ban közölt jegyzet hibás leírása.

²⁾ Typ. 172. Körirata megegyezik az 1869-essel. Használták 1898-ig.

³⁾ Innét kezdve folyton használtatik a törvények szentesítő pecsétjein.

⁴⁾ A koronaérték megállapításáról szóló 1892: XVII. t.-cz. 5. §-a, a mely szerint az aranyérmék hátlapjára a magyar korona országainak *egyesített* címere jön címertartó angyalokkal, már ezt az 1874-es címert érti a genealogiai címér nélkül. A bankjegyek is az egyik oldalon a magyar szent korona országainak címerével azaz az 1874-es 1896-ban közzétett egyesített címerrel vannak ellátva (l. az Osztrák-Magyar Bank szabadalmáról szóló 1899: XXXVII. t.-cz. 82. cikkének IV. bek.-ét fenntartó jelenleg érvényes 1911: XVIII. t.-cz.-et).

⁵⁾ 1896 jan. 12. 3755/1895 M. E. rendelet (1896. R. T. II. 671. l.).

külön (kis) czímeréről (a vágásos és kettős keresztcszimer) és a magyar korona országainak egyesített (közép) czímeréről (a kis czímer Dalmát-Horvát-Szlavonországok, Erdély és Fiume czímerét tartalmazó nagy pajzson).

Majd száz év történetének eredményei vannak előttünk. A mint látható, az 1804-től kezdve bekövetkezett czímerváltoztatások a monarchia történelmi és államjogi fejlődésének következményei. A czímerrendezésnek ugyanis *három* nagy korszakát különböztethetjük meg: az *első* az osztrák császári czím felvételéhez kapcsolódik, ez az 1804-es rendezés; a *második* a német-római császárságról való lemondás következménye, végre a *harmadik* a napoleoni háborúk következményeivel való elszámolás 1836-ban. Ezekben a nagyobb szerű rendezéseken belül még két fontos mozzanatot kell külön kiemelni: az egyik az 1809.-i bécsi békével és az 1815.-i bécsi kongresszussal van szoros összefüggésben; a másik 1866-ban következett be, Lombard-Velence királyságának átengedésével.

A czímer megállapításának kérdései természetesen oly szoros összefüggésben állanak mindenkor a czímekkel, hogy állandó kölcsönhatásban vannak. Így az egyikben történt változás mindig kihat a másikra. A czím kérdései tehát a czímeréihez simulnak.

Ha végigttekintünk a százados történeten, megállapíthatjuk, hogy a magyar fejlődés szakaszai természetesen összefüggésben állanak a nagy világtörténelmi eseményekkel, de mindjárt megállapíthatjuk, azt is, hogy éppen nem követik szolgailag az előbb említett czímerrendezések periodusait. Itt is *három* szakaszt tudunk megkülönböztetni: az *első* 1804-től 1807-ig tart. Ez tulajdonképpen nem is új szak, hiszen megmaradt az 1804 előtti czímer régi alakjában a királyi pecséteken. Csak az osztrák császári czím betoldása a köriratba árulta el, hogy 1804 után vagyunk.

V. ö. Márkus e. i. m. 155. l. Dárday e. i. m. 393. l. — A belügyminister közölte a törvényhatóságokkal 1897. szept. 14. 86674. sz. a. körrendelettel (1897. R. T. II. 399.).

Az 1804-es változás a címekben hatását csak 1807-ben éreztette. És itt kezdődik a mi második korszakunk: az osztrák kétfejű sasos magyar címerek ideje. Ez a szak nem ismeri nálunk azt a változást, a mit a bécsi kongresszus a császári címereken előidézett. A harmadik kor megegyezően a császári korszakkal. 1836-ban kezdődik és tart egészen 1868-ig. Ennek az időnek nálunk nagy fejlődési mozzanata az 1848-as kétfejű sas nélküli magyar címerek megjelenése. Ezt azonban csakhamar az egész történelmi folyamat erőszakos megszakítása váltja fel. A magyar királyi pecsét és címerek 1849-től kezdve egészen 1860-ig eltűnik s helyét az egységes császári foglalja el. A jogfolytonosság 1860-ban ezen a téren is helyreállott s 1868-ig ismét találkozunk az 1836-os kétfejű sasos címereinkkel, a nélkül hogy az 1866-os változás nyomát hagyott volna rajtuk. Végül 1869-ben belépünk az 1848-ban lerakott alapon címereink mai korszakába.

A császári címerrendezés három típust ismer: az ünnepélyes nagy (Majestätssiegel), a hivatali közép (Amtssiegel) és a Felső használatára szolgáló s pénzekre tett kis (Handsiegel) címert. A magyar királyi pecsétek főtípusai tulajdonképpen a nagy és kis titkos pecsét (sigillum secretum majus et minus). Ezek mellett van még két pecsétfaj: az egyik a különös ünnepélyes alkalmakra szolgáló kettős pecsét (sig. duplex), a mely azonban a címerek ábrázolására nézve teljesen azonos a nagy titkos pecséttel; a másik a bírói pecsét (sig. judiciale), a melylyel a kir. Curia él.

A mint ebből a szembeállításból is kitűnik, a császári és királyi pecséteknél már a címertípusok sem egyeznek. Még szembeszökőbbé válik az ellentét, ha a címerek használatának kérdését vesszük figyelembe.¹⁾

A legfeltűnőbb különbség azonban a császári és királyi címerek közt abban van, hogy a címerek ábrázolás maga heraldikailag lényeges eltérést mutat. A királyi pecséteken Magyarország címere mindig a legfontosabb helyen, a sason levő címerek pajzs szívpajzsában, vagyis a középpontban van.

A királyi pecsétek, a legfelsőbb magyar hatóságok (a kancellária, a helytartótanács és a curia) címerei mind a kétfejű sas jelvényével voltak ugyan ellátva, magyar hivatalos címerek csak

¹⁾ L. különösen IV. 2. és 4. alatt.

kétfejű sasos volt: mégis más volt a magyar király czímere s más volt ennek használata is, mint a császáré az örökös tartományokban. Sem Csehországnak, sem a többi örökös tartományoknak egyenkint olyan összefoglaló czímerük nem volt, mint Magyarországnak királyi pecsétjein látható.

Tehát kétféle pecsét és czímer volt, a mint kétféle a czím is. Az egyik a magyar királyé, a mely Magyarországra nézve állott fenn, a másik az ausztriai örökös császáré, a melyet az összes többi tartományokra vonatkozólag használtak.

Semmiféle egységesítő törekvésnek nem sikerült ezt a tényt elhomályosítani. Pedig a központosítás hullámai fokozódó erővel támadtak 1804-től kezdve újból és újból. Hiába iparkodtak az egységes pecsét, illetőleg czímer megteremtésére: minden erőfeszítés hajótörést szenvedett azon a következetes, soha nem lankadó ellentálláson, a melyet a legfőbb magyar kormányhatóság, a kancellária kifejtett.

Nemcsak az ausztriai császárság századában, de az ezt megelőző században is mindig résen állnak a magyar kancellárok. Kaunitztól Metternichig tudjuk követni küzdelmeiket és sikereiket az egységes pecsét, illetőleg czímer körül. Nem szakad meg ezen a téren a jogfolytonosság még II. József korában sem: ekkor is megmaradt a külön magyar királyi czímer. A diplomáknak és privilegiumoknak az a sablonszerű záradéka *sub majori videlicet sigillo nostro, quo ut Rex Hungariae utimur*, a melyet annyiszor emlegetnek felségfelterjesztéseikben és átirataikban: nem üres formula. A záradék sokszor leírt néhány szavának mély értelme és nagy háttere van. Egész világ rejtőzik itt. A régi rendi alkotmány hivatott őrei védik apostoli királyukat és országuknak jogait. És ez nemcsak a jognak, a heraldikának története, hanem egyben kulturtörténet is a dikasteriumok utolsó századából. A kép itt-ott sötét háttéréből élesen emelkedik ki a magyar kancellária egyes kiváló vezetőivel.

Az 1804 előtti korban a kétfejű sas csak úgy tűnt fel, mint a magyar király egyik nagy méltóságának, a német-római császárságnak jelvénye. Tényleg inkább csak dísz, rangot jelentett, mint hatalmat. A mikor a magyar királyok Zsigmond uralkodásán kezdve s I. Ferenc királynál végezve, egyszersmind császárok is voltak, viselték a kétfejű sas jelvényét. Ennek a jelvényhasz-

nálatnak nem is volt semmi kimutatható joghatása a magyar alkotmányi rendben. A magyar kancellária az új kétfejű sasban, az osztrákban, se akart mást látni, mint a megelőzőben. Ezt a felfogást megerősíthette az ausztriai örökös császári cím felvételéről szóló királyi leirat, a mely egyenesen a rangegyenlőség fenntartásának szükségével indokolja az új cím felvételét és annyira hangoztatja különösen Magyarországot illetőleg, hogy az új cím a fennálló alkotmányt nem érinti. Így nem a kétfejű sas jelvényének használata ellen fordultak, hanem azon törekvés ellen, hogy 1804-től kezdve egységes czímer használtassék.

Magyarország államiságát, a magyar királyság különállását kifejező jelvények tehát az 1848 előtti rendi világ felfogásához képest érvényesültek *befelé*; épen nem érvényesültek azonban *kifelé* a világgal szemben. Az apostoli magyar király a nagy egyházi hatalmat kifejező címét éppen úgy nem használta frásaiban a nemzetek világában, a mint nem viselte hosszú címzei díszes sorában a Boszniára és a többi volt hűbéres országaira vonatkozó, ősi igényt jelentő címeket, ha nemzetközi szerződéseket kötött. Kifelé csak a császárság jelent meg címével és címereivel. A császári címerek voltak azoknak a hatóságoknak a pecsétjein is, a melyek 1867 előtt sokkal szélesebb körben, a ma ú. n. közös ügyek intézésében jártak el (p. o. Staatskanzlei, Hofkriegsrat, Hofkammer). A nagy és közép-császári címereken is megtaláljuk ugyan Magyarország jelvényeit, de csak úgy, mint egy tartományt a többiek sorában: a kétfejű sas mellén oldalt vagy a sas szárnyán. A leginkább használt kis czímerben pedig nyoma sincs a magyar jelvényeknek. A magyar királyi cím is ott volt ugyan a császár címében, a jeruzsálemi és a cseh királyi közt, de csak úgy, mint egy tartomány címe a többiek közt.

A magyar kancellária megkísérelte ugyan az osztrák császári cím felvételekor az »Apostoli« címnek a császári címbe betoldását, hogy így a magyar királyság az egész világban is kitűnjék. De ez az egyedüli eredmény nélküli kísérlet, a mely kifejezésre iparkodott juttatni a maga eszközeivel kifelé is állami létünket.

A címereknél még csak nem is gondoltak arra, hogy Ausztriával szemben kifelé egyenrangúságunkat kifejezni törekedje-

nek. Beérték azzal, hogy a külön magyar királyi czímereket használták itthon. Minden küzdelem e körül forgott.

Az 1848-as átalakulás a fejlődésnek új lökést adott, a híven megőrzött országczímer jelvényeivel megtisztultan jelenik meg, mint a sok százados belső fejlődési folyamat egyik eredménye.

És eljutunk állami létünk újabb határkövéhez, 1867-hez. A közös ügyek elintézésének módja megváltozik. Az alaptörvénybe lefektetett dualismus és paritás érvényesítést követel a címekben és czímerekben egyaránt. Legelőbb 1868-ban megvalósul a kis czímben, a mely állami önállóságunkat kifelé, úgy mint befelé kifejezésre juttatja.

Végül annyi százados küzdelem után fokról-fokra a természetes fejlődés útján előbbrehaladva utat tör magának a világháború nagy eseményei közepette kiegyezési törvényünk szelleme és az utolsó nagy czímerrendezéssel érvényesíti állami önállóságunk megszentelt szimbolumait az egész világgal szemben.

TARTALOM.

I.	Oldal
<i>Az ausztriai császári cím felvétele az osztrák örökös tartományokban és nálunk (az 1804. aug. 11. patens és az aug. 17. kir. leirat). Az 1804-ben használt királyi pecsétek, illetőleg czímerek.....</i>	6
1. A magyar király czímének megállapítása. Dualismus a czímben. Az apostoli cím és a hűbéres országok igényczímei.....	6
2. A régi királyi pecsétek, illetőleg czímerek használata 1804-ben. Csak a körirat (legenda) változott meg.....	13
3. A nagy és a kis titkos, a kettős és a bírói pecsét. (Sigillum secretum majus et minus; sig. duplex; sig. giudiciale).....	14
II.	
<i>Az osztrák kétfejű sas keletkezése és az 1804-es czímerrendezés</i>	18
1. Az osztrák kétfejű sas, mint az osztrák császárság, a pályás mező, mint a császári ház czímere	18
2. Az új császári czímerek.....	19
3. A magyar kanczellária állásfoglalása az egységes pecsét (czímer) kérdésében.....	26
4. A magyar álláspont méltatása a czímer kérdésében. A külön királyi czímerek, illetőleg pecsétek és a kétfejű sas. Magyarország czímere a középben (a szív pajzsban). A nagy és kis királyi pecsétek tervezetei	29
III.	
<i>A német-római császárságról való lemondás és az 1806-os czímerrendezés</i>	34
1. A lemondás magyar kihirdetésének kérdése. A magyar cím és címhasználat fenntartásának kérdése. Az osztr. kétfejű sas 1806-ban még hiányzik a magyar czímereken	34
2. Az új császári czímerek. A genealogiai (nemzetségi) czímer keletkezése. A magyar igényczímerek felvétele a császári czímerbe....	38
3. A magyar királyi nagy czímer új tervezete. A genealogiai czímer mellőzése. A német-római császári czímről való lemondás magyar kihirdetése megtörténik. A külön magyar királyi címet fenntartják.	

	Oldal
A régi (1804) előtti német sasos pecsétek egyelőre nálunk megmaradnak	43
4. Az új királyi nagy és kis pecsét megállapítása. Az uralkodóház tagjainak czíme. (A császári és a császári királyi cím).....	48

IV.

<i>Az 1809-i bécsi béke és az 1813-as császári középcím. Az 1815-i bécsi kongresszus és a császári közép- és kis címek és címerek megállapítása</i>	52
1. Az örökös (haereditarius) jelző elhagyása. Az új kelet (datum). A csendes szüntetés vagy királyi leirat.....	52
2. Az 1813-as új középcím megállapítása és ennek használata a nagy helyett.....	54
3. A király döntése Metternich mellett. A kancellária ellentállása. Legalább a nagy pecsét alakját akarja fenntartani. A kancellária sikere : használja az 1806-os, illetőleg 1807-es címeket és címereket tovább	57
4. Az 1815-ös császári közép- és kis cím és címer megállapítása. A m. kancellária ellentállása. Metternich beleegyezék a nagy királyi pecsét alakjának fentartásába. Ennek tervezete. A király a régi meghagyása mellett dönt : az 1807-es királyi címerek maradnak meg	59

V.

<i>Az 1836-os címerrendezés</i>	68
1. A császári címerek. A pólyás mező, mint az Ausztriai Ház címere	68
2. Az új királyi címek s címerek (nagy és kis pecsét) megállapítása. A m. kancellár pecséttervezeteit Metternich elfogadja. Az új bírói pecsét. A m. kamara 1807-es pecsétjét használja 1848-ig..	73
3. Az 1848-as törvényhozás magyar pecsétje. Az abszolút korszak, az 1860 és 1866 közti idők pecsétjei.....	83
4. Az 1866-os változások : az új császári középcímer (Lombard-Valente kihagyása)	86
5. Az 1867-es és 1868-as törvények pecsétjei. Az 1869-es és 1874-es magyar címerek	89